

Hammerdalen

Et prosjekt i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner

En dybdestudie

PER INGVAR HAUKELAND

TF-notat nr. 25/2010

TF-notat

Tittel:	Hammerdalen – Et prosjekt i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. En dybdestudie
TF-notat nr:	25/2010
Forfatter(e):	Per Ingvar Haukeland
Dato:	15. oktober 2010
Gradering:	Åpen
Antall sider:	46
Framsidedfoto:	www.riksantikvaren.no
ISBN:	978-82-7401-383-4
ISSN:	1891-053X
Pris:	140
	Kan lastes ned gratis som pdf fra telemarksforskning.no

Prosjekt:	Hammerdalen – en dybdestudie
Prosjektnr.:	20060822
Prosjektleder:	Per Ingvar Haukeland
Oppdragsgiver(e):	Riksantikvaren og Hammerdalenprosjektet

Resymé: Notatet oppsummerer resultatet frå en dybdestudie av prosjektet Hammerdalen i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner.

Telemarksforskning, Boks 4, 3833 Bø i Telemark. Org. nr. 948 639 238 MVA

Forord

Hammerdalen er ett av elleve pilotprosjekter Riksantikvaren har valgt ut i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner (2007-2010). Riksantikvaren og pilotprosjektet har ønsket en dybdestudie av pilotprosjektet, knyttet til fire temaer: kultur og verdiskaping (bruk og bevaring), bedriftsrelaterte forhold, kunnskapsutvikling og formidling, og samarbeidsprosessen. Pilotprosjektet ønsket også vurderinger av grunnlaget for det videre samarbeidet. Rammen

for dybdestudien begrenser seg til å se på disse forhold, og slik sett må dybdestudien suppleres med andre kilder for å utgjøre en helhetlig evaluering av pilotprosjektet. Telemarksforskning samarbeider med Nordlandsforskning om følgeevalueringen av Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Denne dybdestudien er et tilleggsoppdrag gjennomført av Telemarksforskning i perioden fra mars til september 2010. Riksantikvaren er hovedoppdragsgiver.

Bø, 15. oktober 2010

Per Ingvar Haukeland

Prosjektleder

Innhold

Sammendrag	7
1. Innledning	9
1.1 Bakgrunn og formål.....	9
1.2 Problemstillinger.....	9
1.3 Gjennomføring og begrensninger.....	10
2. Pilotprosjekthistorien	13
3. Interessentanalyse	25
3.1 Interessenter.....	25
3.2 Interessefellesskap og interessekonflikter	30
4. Tematisk gjennomgang	31
4.1 Kultur og verdiskaping (bruk og bevaring)	31
4.2 Bedriftsrelaterte forhold.....	34
4.3 Kunnskapsutvikling og formidling.....	36
4.4 Samarbeidsprosessen.....	38
4.5 Framtidsutsikter.....	40
5. Sammenfattende vurderinger	43
5.1 Hva er så spesielt med Hamnerdalen?.....	43
5.2 Helhetsinntrykket	44

Sammendrag

Pilotprosjektet i Hammerdalen er ett av elleve pilotprosjekter som Riksantikvaren har valgt ut i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner for perioden 2007 til 2010. Telemarksforskning har gjennomført en dybdestudie i pilotprosjektet på oppdrag av Riksantikvaren som skal belyse følgende temaer: forholdet mellom kultur og verdiskaping (bruk og bevaring), bedriftsrelaterte forhold (knyttet til Treschow Fritzøe AS), kunnskapsutvikling og formidling, samarbeidsprosessen, og grunnlaget for et videre samarbeid. Dybdestudien har bestått av en litteraturgjennomgang, besøk, fokusgruppemøte, dybdeintervjuer og diverse samtaler. Her skal vi oppsummere noen av hovedfunnene:

- Pilotprosjektet i Hammerdalen må vurderes i lys av Verdiskapingsprogrammet, der fokuset er på vern gjennom ny bruk som leder til en bred verdiskaping, og ikke isolert som et bevaringsprosjekt eller et verdiskapingsprosjekt.
- Utviklingen av området skjer i tråd med byplanen for Larvik kommune. Det har vært viktig for pilotprosjektet at bedriften har hatt vilje og evne til å arbeide langsiktig med investeringene. Pilotprosjektet har bistått i utviklingen på flere områder, både i utviklingen av området og i etableringen av en kulturnæringsklynge, men kanskje viktigst av alt gjennom det å bygge relasjoner mellom aktører i ulike virksomheter (offentlig, privat og kompetansemiljøer).
- Pilotprosjektet har som visjon at kulturhistorien og kulturmiljøet skal legge til rette for ny bruk av bygninger og miljø. Vi registrerer at det er en faglig uenighet mellom Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og Fortidsminneforeningen om hva bedriften har fått til i denne sammenhengen. Fortidsminneforeningen mener Treschow Fritzøe AS raserer bevaringen av kulturmiljøet, mens NIKU ser på utviklingen med andre øyne. De mener prosjektet i Hammerdalen eksemplifiserer på en spennende måte en ny kulturminneforvaltning.
- Treschow Fritzøe AS har utviklet et eiendomskonsept for området med hjelp av pilotprosjektet, et kreativt mangfold av virksomheter innenfor kunst, kultur og næring. Dette har ikke vært enkelt å få til. Mange kunstnerne arbeider med små økonomiske marginer, og bedriften selv har behov for mer kompetanse på utviklingen av en slik kulturnæringsklynge.
- Kunnskapsmålene i pilotprosjektet har dreiet seg om: 1) dokumentasjon og formidling av kulturarven, 2) kunnskapsutvikling, forskning og formidling, bl.a. ved stipendiatene, kompetansetilbud til kunstnerne, forskning på Lange-

strands kirker, kunnskapsutvikling knyttet til ”Overinspektørens hage” og 3) prosjektkunnskap. Alle aktørene har bidratt til kunnskapsutvikling og formidlingen.

- Det har vært et godt samarbeidsklima mellom de involverte aktørene, selv om samhandlingen ofte har foregått med færre aktører på konkrete tiltak i delprosjektene. Pilotprosjektets rolle har vært å bidra med innspill til en helhetlig utvikling av Hammerdalen, i tråd med konseptet om en kulturnæringsklynge, mens bedriften har sittet i førersetet for utbyggingen. Dette har vært krevende for begge parter, men pilotprosjektet har vært nyttig for bedriften som en arena for å kommunisere sine ambisjoner, og for å lytte til innspill fra andre sentrale aktører, og det har vært nyttig for de andre aktørene for å få mer direkte tilgang til utviklingen av sine interesser i området.
- Et kritisk punkt har vært prosjektledelsen. Ordningen med en stipendiat som prosjektleder i en 25 % stillingsressurs synes ikke å ha fungert godt for verken stipendiaten eller for de andre aktørene. Det ble for krevende med for mange oppgaver til for liten ressurs, slik at oppgavene måtte fordeles, noe som medførte at mange av de andre aktørene arbeidet med oppgaver som burde vært lagt til prosjektlederen. Det kritiske her ligger på det strukturelle plan. Her burde styringsgruppa gjort noen grep for å øke stillingsressursen og tydeliggjøre ledelsesoppgavene og arbeidsfordelingen.
- Forholdet mellom pilotprosjektet og Riksantikvaren (RA) har stort sett vært godt, men vi ser at det har vært viktig at RA tydelig formidlet kriteriene for utvelgelsen av Hammerdalen til fylkeskommunen. Omorganiseringen av fylkeskommunens avdelinger kan ha gjort sitt til at forankringen i fylkeskommunens kulturarvavdeling ble vanskelig. Pilotprosjektet skulle gjerne hatt mer involvering av RA for å legitimere den tilnærmingen man arbeider ut i fra i Hammerdalen, men en slik legitimering ligger i utvelgelsen og ikke nødvendigvis i konkrete tiltak underveis. RA har involvert seg mer i Hammerdalen enn i andre pilotprosjekter.
- Det er et godt grunnlag for et videre samarbeid mellom enkelte av aktørene i pilotprosjektet, spesielt på konkrete tiltak. Samtidig kan det være nyttig og viktig i framtiden å invitere nye aktører inn i samarbeidskonstellasjonen for å involvere flere interessenter, og for å skape en ny dynamikk i videreutviklingen.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

Riksantikvaren ønsket å gjennomføre en dybdestudie i pilotprosjektet Hammerdalen for å belyse fire temaer: 1) kultur og verdiskaping/bevaring og bruk, 2) bedriftsrelaterte forhold, 3) kunnskapsutvikling og formidling og 4) samarbeidsprosessen. I tillegg ønsket pilotprosjektet selv å få belyst grunnlaget for et videre samarbeid mellom de involverte aktørene. Formålet med dybdestudien er å avdekke erfaringer, suksesser, flaskehalsar og sammenhenger i pilotprosjektet som ellers ikke kommer fram i øvrige evalueringsskilder. Dybdestudien er et dypdykk i disse forhold og temaer, og må derfor sees som et supplement til de øvrige evalueringsskildene i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner.

1.2 Problemstillinger

Følgende spørsmål og problemstillinger knyttet til de ulike temaene ble bestemt i samråd med Riksantikvaren og pilotprosjektet:

Kultur og verdiskaping (bruk og bevaring)

- Hvordan har pilotprosjektet bidratt til vekselvirkningen mellom kultur og verdiskaping i utviklingen av Hammerdalen?
- Hvordan er ulike bruker- og verneinteresser ivaretatt?
- Hvilke konflikter har oppstått mellom bruk og vern, og hvordan er disse håndtert?

Bedriftsrelaterte forhold

- Hvilke erfaringer har bedriften gjort seg ved å arbeide i skjæringspunktet mellom kultur og verdiskaping (bruk og bevaring)?
- Hvordan legger bedriften til rette for et mangfold av kultur- og næringsvirksomheter, samtidig som det imøtekommer kravet til inntjening?
- Hvor dypt sitter kombinasjonen av bruk og vern i bedriften, og hvordan arbeides det med kombinasjonen av både private goder og fellesgoder?

Kunnskapsutvikling og formidling

- Hvordan har kunnskapsutviklingen i pilotprosjektet bidratt til utviklingen av Hammerdalen, hvem har vært involvert, og hva slags erfaringer er gjort?
- Hvilken rolle har Høgskolen i Vestfold hatt i pilotprosjektet, har dette endret seg underveis, og hvilke erfaringer er gjort?
- Hvordan har pilotprosjektet formidlet kunnskap om bevaring og bruk av kulturarven, hvem har vært involvert, og hva slags erfaringer er gjort?

Samarbeidsprosessen

- Hvordan har samarbeidet foregått på tvers av sektorer: offentlig, privat, FoU/kompetansemiljø og frivillige organisasjoner?
- Hvordan har dialogen mellom aktørene i prosjektet vært?
- Hvilke kritiske hendelser har forekommet i pilotprosjektet, og hvordan har disse blitt håndtert?

Framtidsutsikter

- Hva er viktig å ta hensyn til i videreføringen av pilotprosjektets målsettinger, og for å få til et godt samarbeid mellom de ulike aktørene og interessentene i framtiden?

1.3 Gjennomføring og begrensninger

Følgende litteraturkilder er gjennomgått:

- Dokumenter fra prosjektet (referater, prosjektplan, tiltaksplan, rapporteringer til RA).
- Foredrag og presentasjoner
- Årsrapporteringer (2007, 2008 og 2009)
- Ulike dokumenter fra Fortidsminneforeningen
- Nettbasert materiell
- Materiell om prosjektet fra Riksantikvaren
- NIKU rapport (nr 28/2009 – En kulturmiljøvurdering av Hammerdalen)
- Mediedekning

Det ble gjennomført et besøk i forbindelse med den nasjonale pilotprosjektsamlingen i Hammerdalen i mars 2010, og et besøk i forbindelse med fokusgruppemøtet i juni 2010. Det er gjennomført 20 enkeltstående intervjuer og flere uformelle samtaler.

ler. Et fokusgruppeintervju med prosjektgruppa og styringsgruppa ble gjennomført den 4. juni 2010. Telefonintervjuer er gjennomført med bl.a. følgende instanser:

- Prosjektledelse
- Larvik kommune
- Vestfold fylkeskommune – næringsavdeling
- Vestfold fylkeskommune – kulturarv
- Høgskolen i Vestfold
- Fortidsminneforeningen
- Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
- Riksantikvaren
- Leietakere

Gitt at pilotprosjektet er såpass omfattende og komplekst, med mange aktører fra forskjellige ståsteder og med ulike måter å tenke og handle på, er det begrenset hvor dypt vi klarer å gå inn i de ulike temaene. Det blir alltid en avveining, og enkelte skulle gjerne sett at vi gjorde en annen avveining. Vi har ikke hatt som oppgave å gjennomgå økonomien i pilotprosjektet eller gi kulturfaglige vurderinger. Vi har i hovedtrekk sett det som vår oppgave å belyse problemstillingene ved å få fram ulike stemmer som har interesser i pilotprosjektet. Vi går ut i fra at leseren har noe bakgrunnsinformasjon om Verdiskapingsprogrammet for kulturminner og om pilotprosjektet i Hammerdalen.

Notatet vil først gi en kort gjennomgang av pilotprosjekthistorien, slik vi har hørt den fra ulike aktører. Vi vil gjenfortelle historien slik at flere stemmer slipper til, men vil understreke at det er historien slik vi oppfatter den, og ikke nødvendigvis slik aktørene selv ville fortalt den. Vi vil så gjennomføre en mindre interessentanalyse, for så å gi en tematisk gjennomgang av de ulike problemstillingene, før vi oppsummerer med noen sammenfattende vurderinger.

2. Pilotprosjekthistorien

Hammerdalen er et område i Larvik med en 600 år gammel industrihistorie. Et stort areal skal omdannes til en bydel med boliger og ny næringsvirksomhet. Industriminne-
ne står sentralt i verdiskapingsprosjektet. Tanken er at kulturminnene og historien skal
være en kreativ drivkraft i by- og næringsutvikling. Gamle industribygninger skal bli
møteplasser for et moderne byliv. Seks hundre års historie skal bidra til ny verdiskaping,
blant annet ved å føre sammen historiefortelling og bygningsvern, forskning og
næringsvirksomhet i et prosjekt som vil skape nye møteplasser for inspirasjon,
innovasjon og læring.¹

Ingressen over er hentet fra faktaarket om pilotprosjektet i Hammerdalen laget av
Riksantikvaren. Det gir oss et innblikk i kompleksiteten i pilotprosjektet – det er et
verdiskapings- og nyskappingsprosjekt, et eiendomsutviklings- og næringsutvik-
lingsprosjekt, et by- og stedsutviklingsprosjekt, et bevaringsprosjekt, et kunnskaps-
utviklingsprosjekt, et formidlingsprosjekt, et forskningsprosjekt. Aktørene snakker
selv om pilotprosjektet som et ”høyriskoprojekt”, hvor fallhøyden er stor. Flere
aktører skal samarbeide på en måte som ikke har vært gjort før, mye penger skal
investeres og det skal foregå en omfattende fysisk endring i området som både skal
ta vare på kulturarven og legge til rette for ny bruk.

Pilotprosjekthistorien starter før prosjektsøknaden i 2006. Det har foregått flere
prosesser som har ledet fram til søknaden. Vi vil her nevne fire av dem: 1) arbeidet
med byplanen i Larvik kommune, 2) eiendomsutviklingen hos Treschow-Fritzøe AS
(TF), 3) etableringen og utviklingen av Studiested Larvik, mellom Høgskolen i
Vestfold (HIVE) og Larvik kommune, og 4) etableringen av Verdiskapingspro-
grammet for kulturminner. En rask gjennomgang av disse prosessene kan hjelpe oss
å bedre forstå bakteppet til pilotprosjekthistorien.

¹ <http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Prosjekter/Verdiskapingsprogrammet/>

Byplanen i Larvik kommune ble vedtatt i 2006. Vi kjenner ikke til alle prosessene i forkant av denne planen, men vi registrerer at den har skapt engasjement, både for og imot. Så lenge byplanen er vedtatt i kommunestyret, ligger den som en ramme for byutviklingen som man ikke kan se bort i fra. Byplanen legger opp til en utvikling av Hammerdalen som framhever forholdet mellom kultur og næring. Et tidligere lukket industriområde skal åpnes og gjøres om til en attraktiv bydel, tuftet på kulturhistorien og kulturmiljøet, og rettet mot et kreativt mangfold av virksomheter.

Treschow-Fritzøe AS (TF) har hatt planer om utviklingen av Hammerdalen som et eiendomsutviklingsprosjekt før pilotprosjektet, men uten konkrete konsepter for en slik utvikling. Rammen for utviklingen finner vi i byplanen. Pilotprosjektet bidro så til utviklingen av konseptet om en kulturnæringsklynge og en tydeligere profil der kulturhistorien og kulturminnene utgjør rammen for utviklingen. En inspirasjonskilde for TF har særlig vært Bærums verk, hvor vi finner en kombinasjon av næringer, kulturarrangement, formidling, allmenn tilgang til et område som både har et moderne og historisk uttrykk. Også andre eksempler i inn- og utland har vært viktige.

Høgskolen i Vestfold (HIVE) har et desentralisert tilbud i Larvik gjennom Studiested Larvik. Her har fagpersoner ved høgskolen blant annet arbeidet med kompetansetilbud til kunstnermiljøet som var lokalisert i Mølla i Hammerdalen. Larvik kommune har ønsket å utvide dette samarbeidet med høgskolen, noe som har aktualisert seg i tilknytning til kunst, kultur, næring, formidling og stedsutvikling i Hammerdalen. Det er ikke fagpersoner på høgskolen med kulturminnefaglig kompetanse som har vært drivkreftene i dette arbeidet, men i stedet fagpersoner knyttet til andre samfunnsvitenskaper.

Verdiskapingsprogrammet for kulturminner ble etablert på bakgrunn av mange offentlige prosesser og dokumenter. Her vil vi trekke fram noe av tankegodset bak:

Kulturminner og kulturmiljøer blir i for liten grad tatt i bruk som ressurs i samfunnsutviklingen. [De] kan gi grunnlag for kulturell, sosial, økonomisk og miljøvennlig utvikling og verdiskaping i lokalsamfunn og næringsliv (St. meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner; også forankret i NOU 2002: Fortid former framtid).

Kulturminner og kulturmiljøer kan være med og danne grunnlag for levende lokalsamfunn og verdiskaping (St. meld. nr. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand).

Mandatet for Verdiskapingsprogrammet for kulturminner er å prøve ut og få erfaringer med en ny kulturminneforvaltning, der fokuset er på vern gjennom bærekraftig bruk. Bevaring og verdiskaping skal sees i sammenheng, og det er det brede verdiskapingsperspektivet (helheten av miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping) som ligger til grunn. Pilotprosjektene som tas opp i programmet må vurderes ut i fra et slikt mandat.

Larvik by var et av stedene hvor Riksantikvaren først presenterte Verdiskapingsprogrammet, så her var det førstehåndskunnskap om mulighetene programmet kunne gi. Det var i Larvik kommune god kunnskap om forløperne til etableringen av programmet. Slik vi ofte ser, så griper noen muligheten og drøfter dette med andre og så begynner ballen å rulle. Ofte går det veldig fort i starten, for å formulere en idé, bygge en samarbeidskonstellasjon og lage en prosjektsøknad. Hovedutfordringen i oppstartfasen er å få til en god nok forankring hos de aktørene pilotprosjektet etter hvert kommer til å bli avhengige av. Det er ikke alltid lett å forutse.

Prosjektsøknaden fra Hammerdalen tok utgangspunkt i tidligere samarbeid og kontakter mellom personer i Larvik kommune, Vestfold fylkeskommune (avdelingen som hadde ansvar for både næring og kultur), Høgskolen i Vestfold og Treschow-Fritzøe. Tittelen på søknaden fra Hammerdalen er ”Fremtidens verdiskaping med 600 års erfaring”. Hovedmålet er ”å utvikle Hammerdalens kulturarv til nye verdier for grunneier, lokalsamfunn, region og nasjon”. Det ble satt opp fire delprosjekter: 1) kulturarv, 2) verdiskaping, 3) kunnskap og 4) samhandling. Følgende delmål ble listet av pilotprosjektet selv:

- Utvikling av Hammerdalen som ”ny” bydel med grunnlag i områdets historie, karakter og kulturminner
- Bruk av stedets kulturminneverdier som ressurs for å tiltrekke nye næringer, som erstatning for arbeidsplasser som er blitt borte
- Sikre befolkningen tilgjengelighet til området og nærhet til historien

- Tiltrekke seg befolkningen pga. Hammerdalens miljø, basert på kulturarven
- Tiltak som forener unik industrihistorie, spennende industribygninger, næringsaktører, kunstnere, høyskolemiljø og offentlig virksomhet
- Etablering av kompetansemiljøer og kulturnæring
- Hammerdalen legger grunnlag for lokal og regional identitetsbygging
- Det eksisterende næringsmiljøet i Mølla og Nedre Verksgård utvikles til en næringshage for kulturnæringer
- Hammerdalen som besøksmål for tilreisende

Riksantikvaren krevde at alle prosjektsøknadene til Verdiskapingsprogrammet skulle behandles i fylkeskommunene og sendes derfra. Larvik kommune sendte søknaden til Vestfold fylkeskommune 13.1.2006. Saken ble behandlet av fylkesadministrasjonen og fylkesrådmannen ga sin innstilling til politisk behandling den 24.1.2006, hvor søknaden fra Hammerdalen ble prioritert som nr. en, og et annet prosjekt med tittel ”Eidsfoss jernverk – et verdiskapende samfunn” som nr. to. Dagen etter, den 25.1.2006, ble søknadene behandlet politisk, og fylkespolitikerne snudde på prioriteringene som fylkesadministrasjonen hadde gjort og satte prosjektsøknaden fra Eidsfoss opp som første prioritet. Søknadene og prioriteringslisten ble så sendt til Riksantikvaren.

Riksantikvaren satte ikke noe krav om prioritert liste mellom ulike prosjektforslag, men det er uklart hvor godt dette ble kommunisert til fylkeskommunene, for de fleste fylkeskommunene laget likevel en slik liste som det ble gjort i Vestfold fylkeskommune. Det skapte da også en forventning om at lista ble fulgt, men Riksantikvaren gjorde en selvstendig vurdering av søknadene basert på egne kriterier, som blant annet går ut på å ivareta en bredde og variasjon i pilotprosjektene på et nasjonalt nivå. Det kan være uheldig om ikke disse kriteriene er tydelig kommunisert ovenfor fylkeskommunen, for å skape en forståelse for den avgjørelsen som ble tatt. Hvordan det ble gjort kjenner vi ikke til. Av de innsendte søknadene fra Vestfold valgte Riksantikvaren ut søknaden fra Hammerdalen. Prosjektsøknaden fra

Hammerdalen ble vurdert som spesielt interessant, fordi den inkluderte en samarbeidskonstellasjon av ulike aktører – en tung næringsaktør som grunneier, en kommune som ønsker å bruke kulturarv som ressurs i byutviklingen, en fylkeskommunen (med avdelingen som hadde ansvar for både næring og kultur) og en høyskole. Ikke minst det at en høyskole var inne, ble sett på som et spennende grep.

Pilotprosjektet i Hammerdalen ble organisert med en prosjektgruppe og en styringsgruppe. Prosjekteier ble Høgskolen i Vestfold, noe aktørene i prosjektet selv bestemte. I starten ble det praktisert en form for ”kollektiv ledelse” med flat struktur. Dette er et spennende samhandlingsgrep, noe som forpliktet deltakerne på en god måte, men etter hvert som flere og flere ledelsesoppgaver kom fram, bl.a. i tilknytning til programmet og rapporteringer, ble det et behov for en prosjektleder som hadde dette som sitt fokus. Høsten 2007 ble en prosjektleder fra høyskolen ansatt i en 25 % stilling. Tanken var å ha en prosjektleder som også var doktogradsstipendiat, slik at vedkommende kunne kombinere prosjektlederjobben med stipendiatorordningen. Det ble gjort et bytte i prosjektledelsen, og stipendiaten som hadde jobben lengst hadde den til over sommeren 2010, da en av lærerne ved høyskolen tok over prosjektlederrollen.

Prosjektgruppa besto av prosjektleder fra høyskolen, representant fra Larvik kommune, Larvik Link (næringssselskapet i Larvik) og en rekke delprosjektledere: 1) Kulturarv (Larvik kommune), 2) Verdiskaping (TF), 3) Kunnskap (HIVE) og 4) Samhandling (stipendiat). En styringsgruppe ble satt sammen av to dekaner fra Høgskolen i Vestfold, en fra administrasjonen i Larvik kommune, adm. dir. i Treschow-Fritzøe AS, og avdelingsleder for næring og regional utvikling i Vestfold fylkeskommune (etter omorganiseringen av fylkeskommunen hvor næring og kultur ble lagt til to ulike avdelinger).

Aktørene i pilotprosjektet oppfatter prosjektet mer som et verdiskapingsprosjekt enn som et kulturminnevernprosjekt. At pilotprosjektet etter omorganiseringen i fylkeskommunen ble forankret i næringsavdelingen, og ikke i kulturarvavdelingen, og at delprosjektet som omhandlet verdiskapingen ble lagt til bedriften, understreker denne oppfatningen. Høgskolen var spesielt opptatt av konseptet rundt kunst, kultur og næring i sin tilnærming til prosjektet. Etter hvert som pilotprosjektet skred fram, blir kulturminnevernet, spesielt i form av bygningsvern, mer framtre-

dende enn hva enkelte aktører hadde forespeilet seg i starten. I løpet av 2008 gikk en av initiativtakerne fra en jobb med kulturvern i rådmannens stab i Larvik kommune til ledelsen i Larvik museum. Vedkommende, som også ledet Delprosjekt 1 Kulturarv i Larvik kommune, fortsatte å lede dette delprosjektet fra Larvik museum. Det bidro også til at pilotprosjektet fikk en større grad av dreining fra kulturminnevern til dokumentasjon, kunnskapsutvikling og forvaltning.

På dette tidspunktet trakk fylkeskommunen seg ut av prosjektgruppen, selv om de fortsatt hadde en representant fra for nærings- og regionalavdelingen i styringsgruppa, og dette ble en stor utfordring for forankringen i fylkeskommunens kulturarvavdeling, noe pilotprosjektet ikke har klart å finne en god løsning på. Hensikten med en prosjektgruppe som både ivaretok et mangfold av faglige og forvaltningsmessige ståsteder ble svekket, og det samme ble ressursen som skulle arbeide mer direkte inn mot kulturminnevernet.

En annen kritisk hendelse som pilotprosjektet ikke var forberedt på var koblingen mellom RA og Kulturminnefondet. Siden andre pilotprosjekter sendte søknader til Kulturminnefondet om bl.a. istandsettingstiltak, ga det et press på pilotprosjektet i Hammerdalen om å gjøre det samme. Fokuset ble da mer på bygningsvern enn på ny bruk av bygningene, og dette synliggjorde behovet for mer kompetanse, spesielt på bygningsvern, i utviklingen av søknader. Aktørene i pilotprosjektet mente at dette ansvaret hovedsakelig lå på bedriften, og at de andre aktørene i pilotprosjektet skulle ha et særskilt fokus på bruken av området og bygningene, men dette endret seg en del utover i prosjektperioden. Pilotprosjektet hadde en bred forankring i fylkeskommunen, bl.a. med assisterende fylkesrådmann i styringsgruppa (fram til 2009), og med en avdelingsleder som da hadde ansvar for både næring og kultur, og som var direkte involvert i søknaden og oppstarten. Med endringene underveis kom det fram at pilotprosjektet savnet en ressurs som kunne arbeide mer direkte med kulturminnevern og bygningsvern.

Pilotprosjektet har hatt en svakere forankring i det kulturminnefaglige miljøet i fylkeskommunen enn i miljøet rundt nærings- og regional utvikling, selv om utgangspunktet synes godt når forankringen var i avdelingen som hadde ansvar både for næring og kultur. Ikke lenge etter prosjektstart skjedde omorganiseringen i fylkeskommunen, hvor kulturarv/kulturminnevern og nærings-/regional utvikling ble lagt til hver sin avdeling, og da falt valget på å forankre pilotprosjektet i avdelingen for

nærings- og regionalutvikling. Det synliggjorde at forankringen var sterkere i fagmiljøet rundt næring og økonomisk verdiskaping enn i det kulturminnefaglige miljøet. Hadde forankringen vært i avdelingen for kulturarv, kunne pilotprosjektet blitt svært annerledes, men det er vanskelig å si om dette ville vært en bedre løsning. Kulturarvavdelingen svarer som følge av en henvendelse fra pilotprosjektet om deltakelse i prosjektgruppa i et brev datert 22.10.08:

Vestfold fylkeskommune kan selvsagt stille kulturminnefaglig kompetanse til disposisjon for Verdiskapningsprosjektet Hammerdalen, men da som veiledning på forespørsel. Fylkeskommunen kan verken av prinsipielle eller ressursmessige hensyn gå inn som aktivt medlem med denne type kompetanse i prosjektgruppen.

Grunnen som gis for dette er at kulturarvavdelingen har begrenset med ressurser, og at de oppfatter pilotprosjektet i Hammerdalen som et næringsutviklingsprosjekt, noe de begrunner med pilotprosjekts forankring i nærings- og regionalavdelingen i fylkeskommunen. Avdelingen oppnevner likevel to personer til å sitte i prosjektgruppa uten at noen av dem hadde kulturminnefaglig kompetanse, og uten at vi kjenner til detaljene ender det med at disse går ut av prosjektgruppa og ingen nye blir oppnevnt.

Leder for kulturarvdelingen i fylkeskommunen har vært kritisk til hele Verdiskapningsprogrammet for kulturminner. Det skaper en uheldig sammenblanding av kulturminnevern og verdiskaping, hevdes det, der offentlige midler blir brukt på privat næringsutvikling, og der prosjekter blir rigget på utsiden av eksisterende institusjoner i kulturminneforvaltningen. Kulturarvavdelingen ser dermed ikke den samme koblingen mellom kulturminner og verdiskaping som ligger i programmets mandat, og en forankring i denne avdelingen ville da ha fremmet et annet prosjekt enn det RA har vært interessert i å få erfaringer med.

Pilotprosjektet har heller ikke lyktes i å få til en dialog med Fortidsminneforeningen i Vestfold, som i utgangspunktet kunne være en faglig ressurs for pilotprosjektet, men som i stedet har blitt pilotprosjektets største kritiker. Pilotprosjektet har i brev datert den 21.12.2009 invitert Fortidsminneforeningen til et samarbeid om mobilisering av beboere på Langestrand til å skrive søknader til Kulturminnefondet om istandsetting. Fortidsminneforeningen svarer den 14.1 2010 som følger:

For Fortidsminneforeningen vil det være vernepolitisk "selvmord" å gå inn i et formelt samarbeide med Verdiskapingsprosjektet Hammerdalen i den grad prosjektet forutsettes å legitimere den skisserte utviklingen av det eldste jernverksområdet. Prosjektet har en "næringsorientert slagside" og er derfor vanskelig å forene med vern.

Fortidsminneforeningen skriver i samme brev at de kan gå inn i en dialog med pilotprosjektet, men bare "dersom det er realistisk at en dialog vil føre til at utviklingen av området får en annen retning". Kritikken fra Fortidsminneforeningen har klart påvirket omdømmet til pilotprosjektet i Hammerdalen negativt. Det er viktig å høre denne kritikken, uten at vi har noen kulturminnefaglig bakgrunn for å vurdere substansen i den, men den er en del av pilotprosjekthistorien. Vi registrerer at kritikken er rettet mot pengebruken i prosjektet, mot tilgangen på informasjon og dokumentasjon og generelt mot utviklingen av hele området. De mener at det ikke er god nok kulturminnefaglig kvalitetssikring i utformingen av området. De kommer med flengende kritikk i flere artikler på sine nettsider. Vi mener kritikk er viktig, fordi det gjør at man blir mer oppmerksom på hva man gjør, men det er noe med hvordan kritikken fremmes som både kan åpne eller stenge en dialog. Her er kritikken presentert på en måte som gjør dialog vanskelig. Fortidsminneforeningen sier at pilotprosjektet har heller ikke søkt noen dialog med dem, foruten invitasjonen til et samarbeid rundt søknader fra Langestrand. At det ikke er grunnlag for noen dialog kan bety at man har såpass sterke faglige motforestillinger om utviklingen av området og ingen tro på at en dialog vil føre noe sted, eller det ligger andre forhold bak som vi ikke kjenner til.

Fortidsminneforeningen beskriver utviklingen i Hammerdalen som en forringelse av kulturmiljøet. Den er kritisk til pilotprosjektets og Verdiskapingsprogrammets kombinasjon av kulturminner og verdiskaping. I en leder med tittel *Bør bevaring koste?*, skrevet 24.12. 2009, kritiseres tanken om økonomisk kompensasjon for vern, fordi de mener det medfører at kulturminnevernet plasseres lavere på rangstigen sett i forhold til andre samfunnsinteresser. Dette argumentet kan synes å bygge på en oppfatning av "verdiskaping" som økonomisk verdiskaping og i tilknytning til økonomi og næring, og ikke som det brede verdiskapingsperspektivet som ligger til grunn for Verdiskapingsprogrammet, der hovedutfordringen er å se sammen-

hengen mellom næringsinteresser (økonomisk verdiskaping) og andre samfunnsinteresser (miljømessig, kulturell og sosial verdiskaping).

Fortidsminneforeningen har vært spesielt kritisk til to områder: 1) Øvre verksgård, med Klokkeboden og vedskurene og 2) P-anlegget ved Overinspektørens bolig. TF hadde opprinnelig en plan om å bygge nytt på Øvre verksgård, men disse planene ble senere lagt på is. TF har planer om å ta vare på Klokkeboden, men er usikker på hva som vil bli gjort med vedskurene, som de mener ikke er verneverdige. Endelige planer for Øvre verksgård er ennå ikke lagt. Når det gjelder P-anlegget ved Overinspektørens bolig, har dette hele tiden vært planlagt under bakken. Fortidsminneforeningen ble spesielt invitert til bedriften hvor planene ble forhåndspresentert og deretter ble det lagt opp til et åpent møte hvor befolkningen i Larvik ble oppfordret til å komme med innspill. Det kom flere innspill, også fra pilotprosjektet selv, og til sammen gjorde dette sitt til at planene ble endret. Vi registrerer høsten 2010 at kritikken fra Fortidsminneforeningen fortsetter, blant annet mht. reguleringsplanen for Hammerdalen, istandsettingen på Langestrand og den videre utviklingen av området.

Vi registrer også at forskere fra Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) er av en annen faglig oppfatning enn Fortidsminneforeningen. De har gjennomført en kulturmiljøvurdering av Hammerdalen (NIKU rapport 28, 2009) og har ellers fulgt pilotprosjektets utvikling. I sin rapport skriver de følgende:

Verdiskapingsprosjektet i Hammedalen ønsker tilsynelatende å ta utgangspunkt i vern for deretter å se hvilke tilpasninger og tilføyelser som er nødvendig for at dette skal bli et funksjonelt byområde ut fra dagens krav til effektive lokaler og gode byrom. Dette oppfattes dermed som et mer ydmykt forhold til historien enn om det er dagens arkitektoniske og byplanmessige idealer som gir føringene for hvilke historiske strukturer som estetisk eller funksjonelt passer inn (s. 53).

NIKU vurderer det som skjer i Hammerdalen som spennende ut fra et kulturminnefaglig ståsted, fordi det bidrar til å eksemplifisere en ny kulturminneforvaltning med vekt på vern gjennom ny bruk. De mener at bedriften har strukket seg langt i å ta bevaringshensyn, selv om det selvfølgelig alltid vil være ting som burde vært gjort annerledes, men helhetsinntrykket fra forskerne fra NIKU er positivt.

Det synes dermed å være en faglig uenighet innen det kulturminnefaglige miljøet om forholdet mellom bruk og bevaring, og at utviklingen i Hammerdalen er positivt fra ett ståsted og negativt fra ett annet. Fortidsminneforeningen er kritisk til NIKU sin rapport, som de mener tar utgangspunkt i byplanen og at den derfor ikke står på egne ben. Slik uenighet synes uunngåelig om det ikke foreligger klare kriterier for fredning til grunn.

For pilotprosjektet har dialogen med NIKU vært viktig for å bekrefte intensjonene i hva de forsøker å få til, og selv om feil blir gjort, har denne støtten fra NIKU vært viktig. Selv om pilotprosjektet uttrykker at de gjerne skulle sett RA mer på banen når det gjelder legitimeringen av tilnærmingen i Hammerdalen, kom Riksantikvaren, Jørn Holme, selv til den nasjonale pilotprosjektsamlingen for Verdiskapingsprogrammet som ble holdt i Hammerdalen i mars 2010. Her understreker han i sin tale betydningen av bruken for å verne viktige kulturminner som ikke er direkte fredet. Senere i en artikkel publisert 2.8.2010 i Østlandsposten, skriver Holme følgende om Hammerdalen:

Kulturminner er satt i stand og fylt med ny aktivitet. Nye Fritzøe Verk i Hammerdalen i Larvik gir rom for det kreative og spennende, med utgangspunkt i en 600 år lang industrihistorie. Industrien har flyttet ut av de gamle lokalene og nye virksomheter kommer inn. Flere av disse satser på å leve av sitt kunstneriske talent, og har fått både økonomisk og faglig hjelp til å utvikle spenstige forretningsideer.

Selv om det er viktig å ta kritikken på alvor, kan den fort overskygge det positive som har skjedd i pilotprosjektet. Flertallet av dem vi har vært i kontakt med i forbindelse med dybdestudien, og det er over 30 personer, har vært positive til utviklingen av Hammerdalen, og det er også personer som ikke selv er med i pilotprosjektet. Kulturskolen flyttet inn i det gamle Sliperiet i august 2008, og ledelsen her er strålende fornøyd med de nye lokalene og ordningen de har fått til med TF. Kommunen har fått laget en 25 års kontrakt med TF som sikrer forutsigbarhet. Så mange som 4-5 000 mennesker bruker området nærmest daglig, i motsetning til det som før var et lukket industriområde. Nedre verksgård ble åpnet i juni 2008 med flere kreative virksomheter, og det har blitt etablert et samarbeid mellom aktører som før ikke hadde så mye med hverandre å gjøre. Høgskolen har satt i gang kompetansetilbud og tre doktorgradsstipendiater i tilknytning til pilotprosjektet. Det

har foregått mye dokumentasjon og formidling av kulturhistorien gjennom Larvik museum, blant annet har skoler vært engasjert som Minnefinnere under kulturminneåret 2009. Og i november 2008, under en prøvegraving for P-anlegget ved Overinspektørens bolig, ble det funnet etterreformatoriske strukturer, antakelig fra den tidlige jernverkstiden på 1600-tallet, noe som har medført en arkeologisk utgraving (2010) ledet av Fylkeskommunens kulturarvavdeling. Utviklingen av nettstedet www.fritzoe.no har også vært en viktig milepæl. Et prosjekt som er kalt Barnas Verk, rettet mot barn og kulturhistorie, og Tause Stemmer – et tiltak rettet mot næringsliv og politikere. Aktører i andre pilotprosjekter, som arbeider med tilsvarende problemstillinger selv om de ikke har detaljkunnskaper, opplever på et overordnet nivå at pilotprosjektet i Hammerdalen er heldig som har en stor næringsaktør som ønsker å satse på bevaring og bruk. Flere sier at området kunne sett mye annerledes ut, spesielt utenfor det som er fredet. Som i andre pilotprosjekter har også Hammerdalen sine plusser og minuser, og selv om man skal etterstrebe kvalitet og forbedringer i alt man gjør når det omfatter store inngrep i et kulturmiljø, så kan man ikke se ensidig på et mangesidig fenomen.

Det har vært krevende for TF å skynde seg sakte, slik at innspillene fra pilotprosjektet blir tatt inn i utbyggingsplanene, men det har også vært krevende for de andre aktørene å være i påvirkerrollen. Det er ulike måter å tenke og gjøre ting på mellom aktørene som kan forårsake frustrasjon, men vi finner at det har vært en god tone blant aktørene og at det er et godt grunnlag for et videre samarbeid, om ikke med alle, så med enkelte aktører av gangen og på konkrete tiltak.

Det er spesielt to temaer som blir viktige i framtiden: 1) forholdet mellom bevaring og ny bruk – her blir det viktig å synliggjøre hvordan den immaterielle kulturarven (kulturhistorien) formidles gjennom den materielle kulturarven (bygninger, kulturmiljø) og 2) videreutviklingen av det kreative mangfoldet av virksomheter i skjæringspunktet mellom kunst, kultur og næring.

3. Interessentanalyse

For å komme dypere inn i pilotprosjekthistorien, vil vi identifisere de mange interessentene i pilotprosjektet. Vi tar også med interessenter som ikke er direkte inne i pilotprosjektet, men som har interesser i området. Analysen presenterer interessentene slik vi oppfatter dem, og er ikke nødvendigvis slik de selv oppfatter seg.

3.1 Interessenter

3.1.1 Larvik kommune

Larvik kommune har vedtatt en byplan som bl.a. innebærer en utvikling av Hammerdalen som en attraktiv bydel for kultur og næring, og som et område som blir åpnet for allmennheten. Selv om det er uenighet om byplanen, er det enighet om at utviklingen i Hammerdalen samsvarer med byplanens intensjoner. Kommunen er interessert i at området blir tilgjengelig for folk, og har blant annet flyttet kulturskolen til området. Larvik kommune har en rolle som tilrettelegger, blant annet gjennom reguleringsplan, noe som har forårsaket mye diskusjon mellom ulike interessenter, men også her ønsker kommunen å bidra til en utvikling av området som samsvarer med byplanens intensjoner.

3.1.2 Treschow-Fritzøe AS

Grunneier TF har økonomiske interesser i området i form av en eiendomsutvikling som på sikt kan være lønnsom for bedriften, men de har også en interesse av å ta vare på den immaterielle og materielle kulturarven som gir området sitt særpreg. En slik bevaring kan sees i lys av bedriftens samfunnsansvar og omdømme. TF er interessert i pilotprosjektet for å kunne samarbeide med andre aktører med annen kompetanse enn dem selv i utviklingen av området. Bedriftens rolle i pilotprosjektet er i stor grad å lytte til de ulike innspillene og samhandle med de andre aktørene

om ulike tiltak, slik som kompetansetilbud, dokumentasjons- og formidlingstiltak og bevaringstiltak.

3.1.3 Larvik museum

Larvik museum er lokalisert i Hammerdalen. De har utviklet et godt samarbeid med TF om dokumentasjon av den materielle og immaterielle kulturarven i området, og bidrar med formidling av kulturhistorien i form av utstillinger, skilting, internett, dokumentasjon, m.m.. Larvik museum har hatt en viktig rolle i pilotprosjektet med sin kompetanse på bevaring av kulturarven, og har spilt rollen som tolk av det kulturminnefaglige språket for bedriften.

3.1.4 Larvik Link

Som kommunens næringsorgan er Larvik Link interessert i Hammerdalen fordi det oppfattes som et nyskapende og spennende næringsprosjekt for fremtiden. Det bygger opp en ny attraksjon i en tidligere nedlagt bydel, og det kan bidra til at virksomheter velger å etablere seg i Larvik og i Hammerdalen. Det eksemplifiserer forholdet mellom kultur og næring, noe som utgjør en viktig del av den kreative økonomien som Larvik gjennom byplanen ønsker å satse på. De oppfatter sin rolle som tilrettelegger for næringsutviklingen. De har mindre interesse i kulturminnevernet utover det som utgjør rammen i næringsutviklingen.

3.1.5 Høgskolen i Vestfold

Høgskolen har et samfunnsmandat hvor de skal bidra i samfunnsutviklingen med kompetanse og kunnskapsutvikling. Det er forventet at de driver mer med utadrettet virksomhet, og det er i denne sammenheng at høgskolen er med i pilotprosjektet. Det eksemplifiserer en ny måte å jobbe på for høgskoler, og gir de involverte nyttige erfaringer. Det er en ny og spennende arena for kunnskapsutvikling og kompetanseformidling. Miljøet fra HIVE som har vært involvert i Hammerdalen har arbeidet med kunnskapsutvikling, kultur som næring, utprøving av regionale utviklingspartnerskap, nettverkspedagogikk og om å legitimere praksiser som regional utvikler. Høgskolen har i pilotprosjektet hatt en rolle som kompetansetilbyder

i forhold til disse kunnskaper og praksiser, noe som blant annet har blitt synliggjort gjennom tre doktorgradsstipendiater. De har ikke hatt rollen som faginstans i tilknytning til kulturminnevernet, selv om de har bidratt med doktorgradsstipendiater som ser på kulturhistorien og formidlingen av den. Forankringen er på fakultetene for humaniora og utdanningsvitenskap og for økonomi og samfunnsvitenskap.

3.1.6 Vestfold fylkeskommune (nærings-/regionalutvikling)

Avdelingen i fylkeskommunen som har ansvar for nærings- og regionalutvikling har sittet i styringsgruppa for pilotprosjektet etter omorganiseringen av avdelingene i fylkeskommunen. Avdelingen er interessert i pilotprosjektet som et eksempel på ny og spennende næringsutvikling hvor kultur og kulturarv utgjør særpreget for å bygge merkevarer, identitet og marked. Avdelingen tolker sin rolle som utviklingsaktør til å være tilrettelegger for lokal utvikling, og ser pilotprosjektet i tråd med avdelingens ansvarsområde.

3.1.7 Vestfold fylkeskommune (kulturarv)

Avdelingen i fylkeskommunen som nå har ansvaret for kulturminnevern og kulturarv etter omorganiseringen, er opptatt av hvordan kulturminnene og kulturarven i Hammerdalen blir ivaretatt. De er ikke primært interessert i næringsutviklingen i området, og har heller ikke vært interessert i å delta med kulturminnefaglig kompetanse direkte inn i pilotprosjektet. De er interessert i å bistå på ulike tiltak, som i forbindelse med søknader til Kulturminnefondet, men deres rolle har vært mer som tilsyns- og korrigeringsinstans, og mindre som en proaktiv pådriver. Når det gjelder utgravingen som foregikk i 2010, spilte de en mer aktiv rolle.

3.1.8 Allmennheten

Allmennheten er naturlig nok interessert i å få tilgang til området, og de ønsker å oppleve mulighetene området gir, samt delta i de felles tilbud som legges til området. Det er en fellesinteresse i å ta vare på kulturmiljøet og kulturhistorien som et fellesgode og som grunnlag for felles identitet, samtidig er det en fellesinteresse at

Larvik by utvikler seg slik at den er attraktiv for folk og virksomheter til å etablere seg i.

3.1.9 Fortidsminneforeningen i Vestfold

Fortidsminneforeningen i Vestfold er en frivillig organisasjon som bl.a. arbeider for å bevare kulturminner i Vestfold. Fortidsminneforeningen har vist sterke interesser i vern av kulturminnene i Hammerdalen, og de har vært svært kritisk til hele pilotprosjektet. Rollen til Fortidsminneforeningen omtales av flere som ”en kritisk røst” eller en ”vaktbikkje”. Vi registrerer at Fortidsminneforeningen ikke er interessert i en dialog med pilotprosjektet basert på de premissene som pilotprosjektet bygger på.

3.1.10 Leietakere

En viktig interessent i området er leietakerne. Det er flere typer leietakere, men vi skal konsentrere oss om to: de med god betalingsevne og de med mindre god betalingsevne. Til de sistnevnte finner vi mange kunstnere. Mange som driver utøvende kunst og gallerier er interessert i området som et sted å fremme et kreativt mangfold. Mange arbeider med små økonomiske marginer, noe som gjør at flere sliter når utleieprisen øker. De virksomheter som har god betalingsevne kan være interessert i området på grunn av dette kreative mangfoldet, og om dette svekkes, kan deres interesse i området også svekkes. Leietakerne som er avhengig av direkte salg er interessert i at TF markedsfører området mer, slik at markedet kan vokse, noe TF er i gang med. De har også vært interessert i kurs fra høgsolen, selv om vi har fått noen tilbakemeldinger på at utbyttet av slike kurs har variert.

3.1.11 Beboerne

Det er mange som eier bolig i tilknytning til Hammerdalen, som for eksempel på Langestrand. Det er et område som i utgangspunktet ikke var en del av prosjektområdet, men som har blitt trukket inn etter hvert, både fordi det henger sammen med området i sin helhet og fordi man har forsøkt å få til flere søknader inn mot Kulturminnefondet. Beboerne er interesserte i å ivareta kulturmiljøet og å få bi-

stand til istandsetting, og de ønsker hjelp til søknader til Kulturminnefondet. Her har pilotprosjektet forsøkt å bidra, og de har samarbeidet med det lokale vellet og søkt hjelp hos Fortidsminneforeningen i mobiliseringen. Beboerne kan være delte på hvor mye trafikk de ønsker i området, men er i utgangspunktet opptatt av å bli involvert der utviklingen angår deres eiendommer.

3.1.12 NIKU

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) er et forskningsmiljø med fagkompetanse på kulturminner og bruk av kulturminner som ramme for stedsutvikling. Forskere som har vært involvert i Hammerdalen finner pilotprosjektet interessant som en eksemplifisering av en ny kulturminneforvaltning, med vekt på vern gjennom bærekraftig bruk. Forskerne på NIKU har også vært inne på andre tiltak i forbindelse med utviklingen av kulturmiljøet i Hammerdalen.

3.1.13 Riksantikvaren, Kulturminnefondet og Miljøverndepartementet

Her trekker vi sammen tre aktører på programnivå. Riksantikvaren er interessert i Hammerdalen som en pilot i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner som skal arbeide med å kombinere bevaring og bruk i et bymiljø. Kulturminnefondet har vært på befaringer i Hammerdalen, og det har gjort sine vurderinger av Mølla og ulike bebyggelser på Langestrand. En av de største enkeltstående bevilgninger Kulturminnefondet har gitt i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner er 1 million kroner til Mølla, men bruken av pengene har latt vente på seg, fordi at Treschow Fritzøe AS er usikker på hvordan Mølla skal brukes. Når det er snakk om en investering på over 100 millioner, er ikke denne millionen avgjørende, men det er viktig som en støtte og legitimering av arbeidet med Mølla. Kulturminnefondet har en rolle som kvalitetssikrer av prosjekter der de går inn med midler. Riksantikvaren har flere roller, men den viktigste i denne sammenheng er rollen som programledelse for Verdiskapingsprogrammet. Miljøverndepartementet, som programeier, er interessert i hvordan Hammerdalen kan følge opp det mandatet departementet har gitt Verdiskapingsprogrammet om å teste ut en ny kulturminneforvaltning med vekt på vern gjennom bærekraftig bruk. Under lanseringen av Hammerdalen som

en av de elleve pilotprosjektene den 17.10 2006, skriver miljøvernminister Helen Bjørnøy i en pressemelding følgende:

Verdiskapingsprogrammet vil synliggjøre og ta i bruk de mulighetene kulturminnene representerer. Bevaring av kulturminner skal gi grunnlag for utvikling av attraktive lokalsamfunn og næringsliv. Ved å ta i bruk kulturminnene, gis lokalsamfunnene vekstmuligheter når det gjelder reiseliv, håndverk, byggenæringen, næringsmiddelindustri og andre deler av kulturlivet. Vi vil få se en langt bedre og mer bærekraftig bruk av kulturminnene som resultat av vår satsing.

3.2 Interessefellesskap og interessekonflikter

Mange interessenter har ulike måter å tenke og gjøre ting på, noe som gjør det krevende å bygge opp en felles forståelse og plattform for at interessentene skal dra i samme retning. Det oppstår både interessefellesskap og interessekonflikter. Brukerinteressene er: 1) allmenne brukerinteresser av området, som Larvik kommune, Kulturskolen, allmennheten og 2) private brukerinteresser, som TF, leietakere, kunder, Larvik Link som tilrettelegger. Verneinteressene finner vi i tilknytning til kriterier og faglige vurderinger av hva som skal vernes i området.

Interessekonflikter er ikke nødvendigvis ødeleggende for et prosjekts utvikling, siden konflikter kan bidra til å tydeliggjøre hva som må gjøres for å komme videre. Men interessekonflikter kan også hemme og stagnere en utvikling. Det er ulike tilnærminger til hvordan disse interessekonfliktene håndteres. Den mest nærliggende er dialog, som praktiseres blant annet ved å bruke pilotprosjektet som møteplass, men der dialogen ikke fungerer er det naturlig å vise til en tredje part – en mekler eller en med myndighet som begge partene anerkjenner. utfordringen er å innordne prosjektet slik at interessene spiller inn i hverandre, ikke opp imot hverandre, at utviklingen av egeninteressene ikke undergraver fellesinteressene, og motsatt. Vi finner eksempler på begge deler i Hammerdalen. For eksempel, Fortidsminneforeningen skulle gjerne sett at myndighetene kommer sterkere på banen for å tydeliggjøre vernekriteriene for området, mens pilotprosjektet gjerne skulle hatt myndighetene mer på banen for å støtte deres tilnærming, som de mener er i tråd med RA sitt mandat for Verdiskapingsprogrammet.

4. Tematisk gjennomgang

Her skal vi gi en gjennomgang av temaene som dybdestudien skal belyse: 1) kultur og verdiskaping (bruk og bevaring), 2) bedriftsrelaterte forhold, 3) kunnskapsutvikling og formidling, 4) samarbeidsprosessen og 5) framtidsutsikter. Vi vil oppsummere hvert underkapittel med å svare på spørsmålene og problemstillingene som ligger til grunn for hvert av temaene.

4.1 Kultur og verdiskaping (bruk og bevaring)

Utviklingsprosjekter som det i Hammerdalen foregår ofte i ulike faser; idéfase, planleggingsfase, gjennomføringsfase og evalueringsfase. Nye idéer oppstår hele tiden, samtidig som gamle idéer justeres etter hvert som prosjektet skrider fram. Planlegging er noe man hele tiden må jobbe med og det skal gjennomføres en rekke tiltak. I tillegg foregår det en følgeevaluering. Det som gjør at mange av pilotprosjektene i Verdiskapingsprogrammet er komplekse, er at flere faser og prosesser foregår samtidig.

I Hammerdalen kan det bety at man jobber parallelt med idéer og konsepter for bruken av området (som i framtidswerksteder for Mølla); det arbeides med konkrete planer, prosjektering, anbudsrunder, kommunikasjon med ulike underleverandører og entreprenører; tiltak gjennomføres på en rekke områder som rekruttering, markedsføring, profilering, interiør, design, og det foregår rapporteringer og evalueringer underveis. Det skal samtidig jobbes med bevaring og kulturminnevern, både i tilknytning til den materielle og immaterielle kulturarven, og man skal kommunisere både innad og utad hva som gjøres og planlegges. Det er med andre ord veldig mye som skjer samtidig.

En ting som øker kompleksitetsgraden i pilotprosjektet ytterligere, når det gjelder forholdet mellom kultur og verdiskaping, er ulike måter å forstå hva kultur og hva verdiskaping er. Vi hører snakk om ”kultur” i form av kultursektor (kulturskolen), kulturnæringer (gallerier, kunstutsalg, kreative næringer) og kulturminner (materielle og immaterielle). Og vi hører snakk om verdiskaping i form av økonomisk ver-

diskaping, og programmet snakker om den miljømessige, kulturelle og sosiale verdiskapingen.

Selv om man ikke har snakket så mye om den brede verdiskapingen i Hammerdalen, fra det vi ser av litteratur som kommer ut av pilotprosjektet og fra intervjuene, finner vi at det har foregått en bred verdiskaping i praksis. Økt kunnskapsutvikling, blant annet ved høgsolen, UiO, Larvik museum, samt forsterket identitet og profilering av stedets kulturhistorie har bidratt til den kulturelle verdiskapingen, selv om Fortidsminneforeningen vil mene at det har vært en kulturell verdiforringelse. At 4-5 000 mennesker bruker området nærmest daglig og at folk kan bruke stedet åpent som en sosial arena, har bidratt stort til den sosiale verdiskapingen. Ser vi på alle entreprenører og underleverandører som har vært involvert i utviklingen av området, samt inntekter fra utleiemarkedet, har det foregått mye økonomisk verdiskaping i ulike ledd, selv om det har vært store investeringer som ikke har gitt avkastning ennå. Det er vanskelig å beregne hvor stort det økonomiske verdiskapingspotensialet for området er. Det avhenger av mange faktorer. Avkastningen på investeringene må sees på lang sikt. Utviklingen er derfor avhengig av en eier og investor som TF som har økonomisk ryggrad og vilje til å gjennomføre langsiktige investeringer.

Her skal vi trekke fram to eksempler vi finner aktualiserer problemstillingene knyttet til forholdet mellom kultur og verdiskaping, bevaring og bruk. Det ene er ambisjonen om å etablere en klynge i skjæringspunktet mellom kunst, kultur og næring, og det andre dreier seg om forholdet mellom kulturarv og verdiskaping.

Vi finner at flere kunstnere som forsøker å leve av kunsten, lett kommer i en skvis mellom kommersielle og kunstneriske hensyn. Når utleieprisen øker vil presset på inntjening øke, og for kunstnere kan dette være vanskelig. Bedriften ”støtter” kunstnerne ved å differensiere utleieprisen. Det betyr i praksis at andre leietakere betaler mer, mens kunstnerne betaler mindre, men for at dette skal gå rundt må betalingsvilligheten være der for de som betaler mer. Et kreativt mangfold i området synes å styrke denne betalingsvilligheten, men vi vet ikke om villigheten vil svekkes om mangfoldet blir borte. TF forsøker å bidra, foruten differensiering av utleiepris, med markedsføring og kompetanseutvikling i samarbeid med høgsolen og Larvik Link, men det arbeides samtidig med å rekruttere inn virksomheter med

betalingsevne. Dette kan få innvirkning på ambisjonen om et mangfoldig og kreativt miljø.

Når det gjelder forholdet mellom kulturarv og verdiskaping, er ambisjonen at den immaterielle kulturarven (kulturhistorien) skal formidles gjennom den materielle kulturarven (bygninger og kulturmiljø). Et viktig spørsmål i denne sammenheng er hvordan ny bruk av gamle bygninger og kulturmiljø samtidig kan bidra til å styrke bevaring og oppslutningen om bevaringen av kulturarven. For å legge til rette for ny bruk kreves tilpasninger, endringer og fornyinger i den materielle strukturen, men disse endringene må være slik at de ikke forringer verneverdiene. Her er man avhengig av en dialog mellom både bevaringsinteressene og brukerinteressene. For at det ikke bare skal være en byråkratisk prosess, hvor grunneier kommer med et forslag og myndighetene enten godtar eller avviser, så kan myndighetene bidra i planleggingen og utformingen av forslagene. Dette ser vi mange eksempler på i andre pilotprosjekter, hvor blant andre Kulturminnefondet og fylkeskommunen jobber proaktivt i planleggingsfasen. Bedriften selv sier at pilotprosjektet har gjort den mer oppmerksom på de kulturminnefaglige utfordringene underveis, og at de har lært mye av kontakten med NIKU og Larvik museum på dette området.

Oppsummering:

- Pilotprosjektet har etter vår oppfatning bidratt til et større fokus på vekselvirkning mellom bevaring og bruk i utviklingen av Hammerdalen, enn det ville vært uten pilotprosjektet. Det har likevel vært et tap at det ikke har vært en sterkere kulturminnefaglig forankring direkte inn i pilotprosjektet.
- Fra vårt ståsted finner vi at bedriften og pilotprosjektet har vært opptatt av både bruk og vern, men at det er ulike oppfatninger av hva som skal vernes og hva som kan gi grunnlag for ny bruk. Problemet fra et verneperspektiv er når brukerinteressene oppfattes å gå utover vernet, mens problemet fra et brukerperspektiv er når verneinteressene oppfattes som å stenge for ny bruk. I begge tilfeller kan prosessen stoppe opp og stenge for dialogen mellom interessentene, noe vi ser eksempler på i Hammerdalen bl.a. i tilknytning til Øvre verksgård.
- Pilotprosjektet har vært og er i konflikt med Fortidsminneforeningen, og deres kritikk har svekket omdømmet til pilotprosjektet. Vi tror ikke at konflikten vil bli løst, ettersom at Fortidsminneforeningen er grunnleggende kritisk til hele utviklingen av Hammerdalen, men vi mener at det er i pilotprosjektets og bedriftens interesse å få konflikten håndtert ved å trekke mer på en tredje part som RA/MD.

4.2 Bedriftsrelaterte forhold

Det er spesielt to parallelle prosesser knyttet til bedriften og utviklingen av Hammerdalen som det er interessant å belyse nærmere. Den ene er prosessen internt i bedriften og den andre er prosessen knyttet til pilotprosjektet.

Rammene for eiendomsutviklingen legges internt, men pilotprosjektet bidrar til utviklingen av disse rammene gjennom sine innspill. Bedriftsøkonomiske forhold gjør at man er avhengig av at ting går fort, og at det er en progresjon i utviklingen, noe som kan frustrere når man er i prosjekter der ting tar tid, men arbeid med bevaring og utvikling av kulturminner tar tid. Mange av innspillene fra pilotprosjektet til bedriften har vært i tilknytning til: 1) utviklingen av en kulturnæringsklynge, der høgsolen har vært sentral sammen med Larvik Link og fylkeskommunen, 2) dokumentasjon, kunnskapsutvikling og formidling av kulturmiljøet og kulturhistorien, der Larvik museum, NIKU og stipendiatene har vært sentrale, og 3) den konkrete utformingen av området, der Larvik kommune har vært viktig for planarbeidet.

Den viktigste bedriftsøkonomiske forutsetningen finner vi likevel i bedriftens vilje og evne til å arbeide langsiktig med sine investeringer, og i denne sammenheng har det vært viktig å sette den økonomiske verdien av den bygningsmassen som var i dårlig forfatning til null, slik at nyinvesteringer i rehabilitering til nye aktører har gitt tilfredsstillende markedsavkastning. Det har gitt det bedriftsøkonomiske handlingsrommet for langsiktige investeringer. En slik beslutning tyder på at ambisjonen om å kombinere bevaring og ny bruk, er forankret i toppledelsen og i styret for bedriften.

Visjonen om å bygge opp et mangfold av kreative virksomheter må kanskje justeres, gitt vanskelighetene man erfarer med kunstnere som arbeider innenfor små økonomiske marginer. Bedriften forsøker å ivareta mangfoldet med ulike tiltak, slik som utleiedifferensiering, kompetansetilbud, felles markedsføring, profilering, men presset for økt inntjening gjør at man må øke utleieprisene eller få inn penger på andre måter, som for eksempel i tilknytning til parkering, arrangement, m.m.. Ofte kan små ting (som parkeringsavgift) utgjøre en stor forskjell for aktører som skal etablere seg og trives i området. Det er med andre ord ingen lett oppgave å få til et slikt mangfold, og det krever også at bedriften tør å satse videre på sitt opp-

rinnelige konsept om å kombinere kunst, kultur og næring. Dette er et nokså sårbart konsept, og vi kan se for oss en utvikling der mange kunstneriske virksomheter må vike for andre med større betalingsevne, spesielt etter hvert som kravet til avkastning øker. Samtidig kan dette påvirke attraksjonsverdien til området, og man får en annen utvikling enn det konseptet legger opp til.

Det er et annet fenomen som vi finner interessant i Hammerdalen, og det er TFs sosiale, kulturelle og historiske posisjon i lokalsamfunnet, som strekker seg tilbake til en tid med adel i Norge. Vi kan ikke se bort i fra at historiske forhold har en betydning for hvordan folk oppfatter det TF gjør, og at de kan få ekstra skarpe og skeptiske øyne rettet mot seg, spesielt når de er i gang med byutvikling. Vi ser ikke bort i fra at TF har en stor utfordring i denne sammenheng, men vår oppfatning er at bedriften er bevisst denne dimensjonen. Vi oppfatter det slik at bedriften er opptatt av at utviklingen i Hammerdalen skal forbindes med noe positivt for hele Larvik by. Utviklingen speiler tilbake på bedriften selv, fordi området er så nært forbundet med Treschow-Fritzøe. I denne sammenheng har pilotprosjektet vært nyttig for bedriften, fordi det har skapt en arena for å kommunisere sine planer til ulike aktører. Vi har ingen detaljkunnskap om hvorvidt det finnes slike oppfatninger i lokalsamfunnet, men vi ser at dette kan være av betydning for hvordan folk oppfatter det bedriften forsøker å få til.

Ville så utviklingen i Hammerdalen foregått omtrent på tilsvarende vis uten pilotprosjektet? Det er vanskelig å si, men vi opplever at det har vært en viktig arena for bedriften til å utvikle konseptet for en eiendomsutvikling som kombinerer kunst, kultur og næring og i en ramme av kulturhistorie og kulturminner. Samtidig har pilotprosjektet vært viktig for bedriften for å bygge legitimitet, relasjoner til sentrale aktører og forståelse. Representanter for bedriften uttrykker selv at de har lært mye om kulturmiljø og kulturminner gjennom pilotprosjektet, og om utfordringene knyttet til både bruk og vern. Den har erfart betydningen av å spille på lag med ulike aktører. Kontakten med NIKU har vært viktig i tilknytning til kulturmiljøet, og kontakten med Larvik kommune i forhold til planene for området. Hvor godt forankret tilnærmingen om bevaring og bruk i et bredt verdiskapingsperspektiv er blitt i bedriften vites ikke, men det vil kunne sees når bedriften er i gang med tilsvarende utvikling andre steder.

Oppsummering:

- Bedriften har en tydelig ambisjon om å kombinere bevaring og ny bruk av gamle bygninger og kulturmiljø, og ble raskt klar over behovet for kulturminnefaglige innspill. Kontakten med Larvik museum og forskermiljøet på NIKU har vært viktig i det henseende.
- Fokuset på bevaring og utvikling i Hammerdalen ville ikke kunne skjedd om ikke bedriften hadde hatt vilje og økonomisk evne til å arbeide langsiktig med sine investeringer, og i den sammenheng har det vært viktig å sette den økonomiske verdien av den bygningsmassen som var i dårlig forfatning til null, slik at nyinvesteringer i rehabilitering til nye aktører har gitt tilfredsstillende markedsavkastning. Likevel, bedriftens økonomiske situasjon kan endre seg og kravet til inntjening vil uansett øke, og det vil kunne slå ut på den videre utviklingen av området og sammensetningen av leietakere.
- Utviklingen av en kulturnæringsklynge i Hammerdalen, der kunstnere har en sentral plass, har vært vanskelig, noe som beror på det at kunstnerne arbeider på små økonomiske marginer. Bedriften har gitt støtte i form av utleiedifferensiering, kurstilbud og ved å bygge opp felles markedsføring og øke profileringen av området. Men vi ser at det likevel er vanskelig for mange, og at kravet til inntjening vil føre til at bedriften må søke å rekruttere virksomheter med bedre betalingsevne. Spørsmålet er om ikke det er i offentlig interesse å utvikle et kunstnerkollektiv, og i så fall må det offentlige mer på banen for å gi sin støtte, kanskje i form av subsidiering av utleie.
- Blant de involverte fra bedriften synes læringskurven å være bratt når det gjelder forholdet mellom bevaring og utvikling. Vi ser også at bedriften har en tydelig forståelse av hvordan bevaringen av fellesgodene i området, som knyttes til kulturhistorien og kulturmiljøet, utgjør et særpreg, en attraksjon og en merverdi til utviklingen av private goder, som utleie og arrangementer. At det er delte meninger om hvor godt de lykkes med dette tar vi som en selvfølge.

4.3 Kunnskapsutvikling og formidling

Kunnskapsmålene i pilotprosjektet har dreiet seg om: 1) dokumentasjon, kunnskapsutvikling og formidling av kulturarven, 2) kunnskapsutvikling, forskning og formidling og 3) prosjektkunnskap, noe som bygger på erfaringer med ulike prosesser underveis i pilotprosjektet. Alle aktørene har bidratt til kunnskapsutvikling og formidling, men vi skal trekke fram tre aktører: HIVE, Larvik museum og TF.

Høgskolen har fått mer kunnskap om kulturarven som ressurs og de har fått mer kunnskap om bedriftsøkonomiske forhold og om konkrete utfordringer man står overfor i utviklingen av en kulturnæringsklynge, tuftet på ny bruk og bevaring av kulturminner. Høgskolens rolle har vært rettet mot kunst, kultur og næring, men utviklingen av pilotprosjektet har gjort sitt til at høgskolen også har måttet fokusere på kulturminnevernet, søknader til Kulturminnefondet og forsvare pilotprosjektet utad mot kulturminnefaglig kritikk, som de selv ikke besitter tilstrekkelig kompetanse om. Det har vært en vanskelig situasjon, og det er ikke sikkert at det hadde falt seg naturlig å legge prosjektledelsen til høgskolen om man skulle ha startet i dag. Kanskje burde den vært lagt til fylkeskommunen, med intensjon om å forplikte både næringsavdelingen og kulturarvavdelingen, men det er vanskelig å si.

Larvik museum har bidratt til dokumentasjon og kunnskapsutvikling i tilknytning til kulturmiljøet og kulturhistorien, både i form av bilder, tekster, gjenstander, m.m., og dette er formidlet på ulikt vis gjennom utstillinger, skilting, nettinformasjon, foredrag og media. De har involvert skolene (som med Minnefinnerne i kulturminneåret 2009), og de har vært en viktig samtalepartner for TF på kulturminneområdet. Høgskolens stipendiater har også bidratt i denne sammenheng, spesielt med de to stipendiatene som arbeider med kulturhistorien og med formidlingsarbeid.

Treschow-Fritzøe har, som vi har vært inne på, utviklet mye kunnskap om kulturnæringene, kulturminnevern og kulturhistorien, noe som har bidratt i profileringen av området. En viktig slik kanal har vært nettsiden: www.fritzoeverk.no, som ble introdusert på pilotprosjektsamlingen i mars 2010. Bedriften sitter nå med nyttig kunnskap og erfaringer som kan ha overføringsverdi til andre bedrifter som skal i gang med tilsvarende utviklingsprosjekter.

Oppsummering:

- Alle aktørene som er involvert i pilotprosjektet har bidratt til kunnskapsutviklingen og til formidlingen av hva som har skjedd og skjer i Hammerdalen, men de mest sentrale aktørene har vært Høgskolen i Vestfold, Larvik museum og bedriften selv.
- Høgskolen har rettet sin rolle som kompetansetilbyder til målgrupper innen kunst, kultur og næring, og de har bidratt med kunnskap og kompetanse i stedsutviklingen, blant annet med tre doktorgradsstipendiater. De har fulgt opp kommunens interesse i å være en samarbeidspartner i lokalt utviklingsarbeid,

og har gått nokså tungt inn i pilotprosjektet med to dekaner i styringsgruppa og prosjektledelsen. De har hatt mindre vekt på bygningsvern og mer på aktørene som skal fylle bygningene med kreativt innhold. Erfaringene høgskolen har høstet, vil bidra til å forbedre utdanningstilbud høgskolen gir, og det er nyttig kunnskap for høgskoler som skal i gang med tilsvarende utviklingsprosjekter.

- Kunnskapsformidlingen foregår på flere arenaer og gjennom ulike kilder. Larvik museum har vært viktige her, både i tilknytning til dokumentasjon og formidling, men hele pilotprosjektet kan bli vurdert ut i fra hvordan den immaterielle kulturarven formidles gjennom den materielle, og her igjen er det delte oppfatninger av hvor god denne formidlingen er, avhengig av hvilket ståsted man ser på utviklingen fra.

4.4 Samarbeidsprosessen

Samhandling og samarbeid er ofte blitt trukket fram som en suksess i Hammerdalenprosjektet, og vi finner at det har vært en god tone mellom aktørene i både prosjektgruppa og i styringsgruppa. Men en god tone kan også bety at man er høflig overfor hverandre, og ikke nødvendigvis at det foregår god samhandling. God samhandling krever at man gjør ting sammen på en måte som gir gode resultater, og en forutsetning for dette er god struktur, god ledelse, gode og åpne kommunikasjonskanaler, gode rutiner, klar rollefordeling, og kanskje viktigst av alt, et felles eierforhold til det samarbeidet dreier seg om.

Et eksempel på god samhandling er mellom TF og Larvik museum, når det gjelder dokumentasjon, kunnskapsutvikling og formidling av kulturhistorien, mens et eksempel på både god og mindre god samhandling er i forbindelse med prosjektledelsen. Vi finner at ordningen med kollektiv ledelse i oppstartfasen var et interessant grep for å forankre og forplikte de involverte partene, men at ordningen med å sette en stipendiat til prosjektleder i 25 % stilling ikke har fungert så godt. Det har ikke noe med vedkommende stipendiat å gjøre, men at rammen rundt stipendiaten etter vår oppfatning har vært for dårlig. Det har medført en særdeles krevende arbeidssituasjon. Ikke bare skal vedkommende representere prosjektet utad, koordinere innad, forberede og holde møter, referater, rapporteringer til RA, møte kritikken på et annet fagfelt enn vedkommende selv sitter med m.m., men dette kommer i tillegg til vedkommendes egen forskning. Det virker for krevende, og det kan lett

gå utover oppgavene og hva man kunne ønske å gjøre av oppgaver, og det kan synes også å ha gått utover andre aktører i pilotprosjektet, som da har måttet bruke mye tid på ledelsesoppgaver, i forbindelse med rapporteringer, som for mange kommer på toppen av egne oppgaver og hektiske hverdager. Her synes det som om styringsgruppa kunne ha gjort noen grep på et tidligere tidspunkt for å gjøre rammene rundt prosjektledelsen bedre. Det har vært oppe i styringsgruppa flere ganger fra starten av.

Når det gjelder en viktig forutsetning for samarbeidet i Hammerdalen, finner vi at det, som andre steder, har en personlig dimensjon ved seg. Det dreier seg om å bygge tillit mellom aktørene, og slik tillit bygges både gjennom formelle og uformelle relasjoner. Ofte finner vi at det er de uformelle relasjonene som skaper de sterkeste båndene. En formell relasjon kan være rundt søknader til Kulturminnefondet mellom pilotprosjektet, beboere på Langestrand, fylkeskommunen (kulturavdelingen) og Kulturminnefondet, mens en uformell relasjon er når to personer lett kan ta en telefon til hverandre når de står overfor et spørsmål, eller for å få innspill på en avgjørelse som må tas raskt. Vi snakker ikke om private relasjoner, men om hvordan personer kommer overens og kommuniserer sammen. Det har med kjemi å gjøre. Vi erfarer at det har oppstått gode personlige relasjoner mellom enkelte aktører i pilotprosjektet, som har vært viktige for pilotprosjektets utvikling. Å gjennomføre en felles reise, slik det er gjort i Hammerdalen med aktørene, skaper flere uformelle møter og bidrar til å styrke gode relasjoner og tillitsforhold.

Utfordringen med en samarbeidskonstellasjon som bygger på personlige relasjoner er at båndene kan bli for tette, og det kan gå utover åpenheten og inkluderingen. Det kan bli vanskelig for noen utenfra å komme inn i slike konstellasjoner. Vi har ingen konkrete indikasjoner på at dette er tilfelle i Hammerdalen, bare at det er en generell utfordring i slike samarbeidskonstellasjoner som vi også finner i Hammerdalenprosjektet. For de fleste er det helt uproblematisk å ha både en formell og uformell relasjon, både å være personlig og å være profesjonell, men det er også noe å være oppmerksom på.

Mye i pilotprosjektet har blitt til underveis. Vi ser at etter hvert som pilotprosjektet endrer seg, endrer også rollene seg. Enkelte aktører, som Larvik Link og høgskolen, skulle gjerne sett et større fokus på kulturnæringsklyngen, men slik vil det ofte være i utviklingsprosjekter. Utfordringen er å bygge en fleksibel nok organisering

som kan gjøre viktige justeringer underveis. Det er vanskelig å si om dette har vært tilfelle med organiseringen i Hammerdalen, og det vil alltid være ting man kunne og kanskje burde gjort annerledes.

Oppsummering

- Det har foregått et utstrakt samarbeid på tvers av offentlige og private aktører og kompetansemiljøer (HIVE/NIKU). Samarbeidet bygger på tillitsforhold gjennom samhandling på konkrete tiltak, men vi finner også at personlige forhold og uformelle kommunikasjonskanaler har vært viktige for å utvikle samarbeidet i pilotprosjektet.
- Dialogen mellom aktørene har vært god, selv om det snakkes ulikt språk og det er forskjellige måter å gjøre ting på, kanskje spesielt i tilknytning til hvordan møter skal planlegges og gjennomføres.
- Av kritiske hendelser kan vi trekke fram at pilotprosjektet ikke har lyktes med å få en lokal eller regional kulturminnefaglig kompetanse direkte inn i prosjektet, og det er kritisk hva som vil skje med kunstnernes muligheter i området.

4.5 Framtidsutsikter

Når det gjelder hva det er viktig å ta hensyn til i videreføringen av pilotprosjektets målsettinger, og for å få til et godt samarbeid med de involverte aktørene i fremtiden, har aktørene selv trukket fram følgende:

- Videreføre dialogen mellom aktørene, samarbeidsarenaen og møtestedet.
- Bedre forankring i kulturminneforvaltning, spesielt i fylkeskommunen.
- Mer fokus på nyskapende måter å fortelle kulturhistorien på som samtidig kan styrke identiteten til området – hvordan bruke både fysiske bygninger og miljøet til å fortelle kulturhistorien.
- Fortsette samarbeidet med høgskolen om kurs, studier, hybler, m.m., og bruke forskningen som stipendiatene har gjort.
- Ikke bare fokus på næringsutviklingen, men mer om stedsutviklingen.
- En god utviklingsprosess på Øvre verksgård.
- Mer fokus på bedrifter og livskraftige levekår for bedriftene.

- Nye områder, som Heyerdahlsenteret, internasjonale prosjekter (Interreg).
- Fortsette arbeidet med bevaring og utvikling på Langestrand.

NIKU har i sin rapport fra 2009 kommet med fire forslag til utviklingen av kulturmiljøet i Hammerdalen, som også bør ligge til grunn for det framtidige samarbeidet: 1) ivareta områdets hovedstruktur og interne organisering, 2) ivareta ”alle” anlegg og tekniske installasjoner tilknyttet Farriselva, 3) ivareta framtrepende tekniske installasjoner tilknyttet de ulike produksjonslokalene i så stor grad som mulig og 4) godta at området ikke ”pyntes” for mye. (s. 64-65).

Hvordan man vurderer grunnlaget for et videre samarbeid, avhenger av hvor man står i pilotprosjektet, og hvilke tiltak man kan samarbeide om. Vi tror at enkeltaktører helt klart vil fortsette en tett dialog, som Larvik museum og TF, og det hjelper at de også er lokalisert i Hammerdalen. Høgskolen vil kunne komme mer med når det gjelder tilbud til kulturnæringene, og ellers i forbindelse med Studiested Larvik, som kreative læringsrom, hybler, arrangement, m.m.. Samarbeidet med kommunen vil fortsette, blant annet i forbindelse med slutføringen av reguleringsplanene for området, og det kan bli mer aktuelt å trekke på Larvik Link og næringsavdelingen i fylkeskommunen når det gjelder å rekruttere, markedsføre og styrke kulturnæringene i området. Det vil også være et grunnlag for å videreføre dialogen og samarbeidet med NIKU, når det gjelder bevaringen av kulturarven. Kontakten med RA og Kulturminnefondet vil fortsette når det gjelder boligene på Langestrand og Mølla.

Oppsummering:

- Det blir viktig å videreutvikle en felles forståelse og et felles språk, og forankre erfaringene og forståelsen inn i eksisterende institusjoner – innad i bedriften, innad i kommunen, i høgskolen, i fylkeskommunen, i RA og i departementet og i fagmiljøene, for å utfordre fragmenteringen og sektoriseringen i samfunnet.
- Formidle utad til byens befolkning hva som gjøres, for å forsterke en positiv holdning.
- Se på muligheten for å utvikle et bredt verdiregnskap som supplement til årsrapportene for å synliggjøre den brede verdiskapingen på bunnlinjen til bedriften.

- Forsøke å få i gang en dialog med kulturarvavdelingen i fylkeskommunen, spesielt i det videre arbeidet med bevaring, og finne en måte å håndtere kritikken fra Fortidsminneforeningen på, kanskje ved å involvere RA og MD.
- Det kan være nyttig å fortsette med et ”utviklingsråd” bestående av noen av de samme aktørene, men hvor det samtidig åpnes for nye aktører.

5. Sammenfattende vurderinger

Vi har sett det som vår oppgave i dybdestudien å høre og å få fram så mange stemmer og fortellinger som rammen tillater, slik at RA og pilotprosjektet får innspill de kan jobbe videre med. Her skal vi først komme innom et tema som kom fram under pilotprosjektsamlingen i mars 2010 – hva er så spesielt med Hammerdalen? – og deretter vil vi oppsummere med helhetsinntrykket vi sitter igjen med.

5.1 Hva er så spesielt med Hammerdalen?

Under pilotprosjektsamlingen i mars 2010, sa en representant for Larvik kommune at pilotprosjektet i Hammerdalen hadde noe ”usynlig” som ikke ble fanget opp av ulike rapporteringer, og at dette var med på å gjøre prosjektet til en suksess. Hva dette kunne være, ble drøftet under fokusgruppemøtet med de involverte aktører i juni 2010. Noen av refleksjonene er sammenfattet som følger:

- Man har fått til noe på tvers av aktører med svært ulike forutsetninger, noe man kan være stolte av
- Prosjektet er nyskapende i forhold til bevaring og utvikling, og har skapt spennende partnerskap på tvers av kulturarv og verdiskaping
- Bedriftens langsiktighet
- Samarbeidsmodell med gode og konstruktive relasjoner og møtearenaer der man får anledning til å spille på hverandre
- Strekker seg inn på nye områder – det å tenke utenfor boksen
- Bruke historien som ressurs for framtiden
- Skaper tillitsforhold som gjør at man senker kortene, åpenhet som gjør at ting tar kortere tid – aktørene har blitt godt kjent
- Uformelle og lærende nettverk der man kan bryne perspektiver

- Skaper positive holdninger til kulturarven – om man finner noe så er det ikke så farlig, men i stedet en ressurs og en mulighet
- Det skapes fleksible handlingsrom og rom for å prøve og feile
- Rigger noe utenfor eksisterende strukturer

Når noe refereres til som ”usynlig”, er det selvfølgelig vanskelig å peke på. Likevel tror jeg at punktene ovenfor gir en indikasjon på hva dette *noe* dreier seg om, og at mye kan ha med gode personlige relasjoner å gjøre. Det skapes en fleksibel samarbeidsarena utenfor eksisterende strukturer hvor ulike aktører kan komme sammen for å prøve ut nye ting. At man lykkes med konkrete tiltak skaper stolthet og eierskap, noe vi kjenner igjen fra andre pilotprosjekter i Verdiskapingsprogrammet.

5.2 Helhetsinntrykket

Det overordna målbildet som ble trukket fram i søknaden fra 2007 var som følger:

Hvordan oppfattes Hammerdalen i 2010? Har verdiskapingsprogrammet betydning noe fra eller til for området? Har det tilført kulturminnevernet ny kunnskap? Har aktører funnet sammen i nye konstellasjoner? Trives byens befolkning? Kommer det tilreisende fra nær og fjern for å se, forstå og oppleve?

Det er ulike oppfatninger av hvordan utviklingen av Hammerdalen har vært. Det skulle bare mangle, og det er sterke meninger på begge sider. De involverte aktørene er fornøyde, selv om mange også er åpne for selvkritikk, men selv om enkelte er sterkt kritiske, finner vi at de fleste vi har vært i kontakt med er stort sett fornøyde med det som skjer i Hammerdalen. Vi sitter igjen med et inntrykk av at befolkningen er tilfreds med tilgangen de har fått til Hammerdalen. Det er en viktig portal inn til Larvik by.

Vi finner at utviklingen i Hammerdalen på et overordnet nivå er i samsvar med intensjonene i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Vi registrerer at Fortidsminneforeningen har vært svært kritiske til pilotprosjektet og utviklingen, og vi mener det er viktig å se på substansen i denne kritikken for å se hva man kan lære i forhold til å sikre god bevaring av kulturmiljøet og kulturminnene, men vi finner at kritikken formidles slik at den stenger en dialog de selv kunne ha nytte av. Bedrif-

ten har hatt en god dialog med forskere fra NIKU, og vi finner at dette bidrar til at de faglige innspillene får mer gjennomslag. Det vil alltid være et spørsmål om å definere hvilke bevaringsmål man skal legge til grunn når bygninger ikke er fredet. Vi oppfatter det slik at utviklingen av området kunne blitt svært annerledes om ikke bedriften hadde en ambisjon om å kombinere bevaring og utvikling. Dette er noe bedriften selv har ønsket, og det er noe pilotprosjektet har bidratt til.

Det er formet nye samarbeidskonstellasjoner mellom aktørene, og vi finner at det har vært et godt samarbeid mellom de involverte aktørene. At aktørene i pilotprosjektet har tatt for seg bedriftens direkte utfordringer, har bidratt til å konkretisere nytteverdien av pilotprosjektet for bedriften, men det har også vært nyttig for de andre aktørene og for deres virksomhet og interesser. Vårt inntrykk er at samarbeidet vil fortsette på et mer tiltaksrettet nivå etter pilotprosjektet avsluttes.

Oppsummering:

- Pilotprosjektet i Hammerdalen må vurderes i lys av Verdiskapingsprogrammet, der fokuset er på vern gjennom ny bruk som leder til en bred verdiskaping, og ikke isolert som et bevaringsprosjekt eller et verdiskapingsprosjekt.
- Utviklingen av området skjer i tråd med byplanen for Larvik kommune. Det har vært viktig for pilotprosjektet at bedriften har hatt vilje og evne til å arbeide langsiktig med investeringene. Pilotprosjektet har bistått i utviklingen på flere områder, både i utviklingen av området og i etableringen av en kultur-næringsklynge, men kanskje viktigst av alt gjennom det å bygge relasjoner mellom aktører i ulike virksomheter (offentlig, privat, kompetansemiljøer).
- Pilotprosjektet har som visjon at kulturhistorien og kulturmiljøet skal legge til rette for ny bruk av bygninger og miljø. Vi registrerer at det er en kulturminne-faglig uenighet mellom NIKU og Fortidsminneforeningen om hva bedriften har fått til i denne sammenheng. Fortidsminneforeningen mener bedriften raserer bevaringen av kulturmiljøet, mens NIKU mener utviklingen eksemplifiserer på en spennende måte en ny kulturminneforvaltning med vekt på bevaring gjennom ny bruk.
- Treschow Fritzøe AS har utviklet et eiendomskonsept for området med hjelp av pilotprosjektet -- et kreativt mangfold av virksomheter innenfor kunst, kultur og næring. Dette har ikke vært enkelt å få til. Mange kunstnerne arbeider på små økonomiske marginer, og bedriften selv har behov for mer kompetanse på utviklingen av en slik kulturnæringsklynge.

- Kunnskapsmålene i pilotprosjektet har dreiet seg om: 1) dokumentasjon og formidling av kulturarven, 2) kunnskapsutvikling, forskning og formidling, bl.a. ved stipendiatene, kompetansetilbud til kunstnerne, forskning på Langestrands kirker, kunnskapsutvikling knyttet til ”Overinspektørens hage” og 3) prosjektkunnskap. Alle aktørene har bidratt til kunnskapsutvikling og formidlingen.
- Det har vært et godt samarbeidsklima mellom de involverte aktørene, selv om samhandlingen har foregått ofte med færre aktører på konkrete tiltak i delprosjektene. Pilotprosjektets rolle har vært å bidra med innspill til en helhetlig utvikling av Hammerdalen, i tråd med konseptet om en kulturnæringsklynge, mens bedriften selv har sittet i førersetet for utbyggingen. Dette har vært krevende for begge parter, men pilotprosjektet har vært nyttig for bedriften som en arena for å kommunisere sine ambisjoner og for å lytte til innspill fra andre sentrale aktører, og det har vært nyttig for de andre aktørene for å få mer direkte tilgang til utviklingen av sine interesser i området.
- Et kritisk punkt har vært prosjektledelsen. Ordningen med en stipendiat som prosjektleder i en 25 % stillingsressurs synes ikke å ha fungert godt for verken stipendiaten eller for de andre aktørene. Det ble for krevende med for mange oppgaver til for liten ressurs, slik at oppgavene måtte fordeles, noe som medførte at mange av de andre aktørene arbeidet ”gratis” med oppgaver som egentlig burde vært lagt til prosjektlederen. Det kritiske her ligger på den strukturelle plan. Her burde styringsgruppa gjort noen grep for å øke stillingsressursen og tydeliggjøre ledelsesoppgavene og arbeidsfordelingen.
- Forholdet mellom pilotprosjektet og RA har stort sett vært godt, men vi ser at det har vært viktig at RA tydelig formidlet kriteriene for utvelgelsen av Hammerdalen til fylkeskommunen. Omorganiseringen av fylkeskommunens avdelinger kan ha gjort sitt til at forankringen i fylkeskommunens kulturarvavdeling ble vanskelig. Pilotprosjektet skulle gjerne hatt mer involvering av RA til å legitimere den tilnærmingen man arbeider ut i fra i Hammerdalen, men en slik legitimering ligger i utvelgelsen og ikke nødvendigvis i konkrete tiltak underveis. RA har involvert seg mer i Hammerdalen enn i andre pilotprosjekter.
- Vi finner at det er et godt grunnlag for et videre samarbeid mellom enkelte av aktørene i pilotprosjektet, spesielt på konkrete tiltak. Samtidig kan det være nyttig og viktig i framtiden å invitere nye aktører inn i samarbeidskonstellasjonen for å involvere flere interessenter og for å skape en ny dynamikk i videreutviklingen.